

LUND UNIVERSITY

Delaktighet i demokratin

Andersson, Dan-Erik

2004

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Andersson, D.-E. (2004). *Delaktighet i demokratin*. Religion och livsfrågor.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Religion & Livsfrågor

NR 1 • 2004

DEMOKRATISKA SAMTAL

UTGES AV FÖRENINGEN LÄRARE I RELIGIONSKUNSKAP

TEMA: DEMOKRATISKA SAMTAL

- > Delaktighet i demokratin
- > Demokratins inre ljus
- > Religionskunskap och demokrati
- > Alla är vi Abrahams barn
- > Ett klassrum i deliberativ anda
- > Lustgården

De demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktig, skall omfatta alla elever.

Elevernas kunskapsmässiga och sociala utveckling förutsätter att de tar ett allt större ansvar för det egna arbetet och för skolmiljön samt att de får ett reellt inflytande på utbildningens utformning.

Enligt skollagen åligger det alla som arbetar i skolan att verka för demokratiska arbetsformer (1 kap. 2§).

Demokratiska samtal

VAD ÄR EGENTLIGEN VIKTIGT att kunna och veta? Det är en fråga som dagligen ställs och måste ställas i vår skola.

Hur du och jag som lärare ser på kunskap påverkar självklart hur vi ser på oss själva och vårt yrke. Men mer än så. Här göms en människosyn och en samhällssyn. Är det du och jag som ”levererar lektioner” och därmed redan färdiga svar eller strävar vi efter att gå in i ett ”gemenskapens samtal” med våra elever i vilket dörrarna mot olika möjligheter och lösningar är öppna? Det betyder självklart inte att vi fränkänner oss vårt ansvar som vuxna och ledare för den verksamhet som ska bedrivas. Tvärtom innebär det istället ett tydliggörande av vårt ansvarsområde och öppnar en dörr för verkligt och reellt elevinflytande i vår skola.

MYCKET I VERKSAMHETEN är inte förhandlingsbart. I skollag, förordningar, läroplaner, kursplaner och lokala styrdokument anges målen för verksamheten, men vilken väg/vilka vägar mot målen vi tillsammans med våra elever har att gå får vi inte veta. Det blir därmed vår uppgift och vårt ansvar; att tillsammans med våra elever samtala om dessa vägar. Vi måste kunna föra ett inspirerande och engagerande samtal med våra barn och ungdomar om hur vi tillsammans ska kunna ta oss fram genom terrängen. Det handlar om det demokratiska samtalet.

I DEN GODA religionskunskapsundervisningen får barn med olika förutsättningar och behov på ett djupare plan möta varandra. Här får de också möta människor de kan identifiera sig med, förhålla sig till, reagera på, människor som genom sina liv och gärningar tvingar till ett ställningstagande. Det kan ske direkt, ansikte mot ansikte, men det kan och måste naturligtvis också ske genom t.ex. läroböcker, litteratur, film och teater. Det är i den goda religionskunskapsundervisningen som eleverna kan få ord och begrepp för sina egna frågor, tankar och funderingar kring liv och död, ångest och fruktan, makt och vanmakt, osv. Som lärare i ämnet religionskunskap förvaltar vi språket som öppnar och ger tillträde till det som många i dagens samhälle aldrig riktigt förmår formulera och därmed verkligen upptäcka.

Här finner vi en del av vår styrka och vårt uppdrag. Att vägleda unga människor och att hjälpa dem att se bakom den yta och fasad som gömmer det gemensamt mänskliga, dvs. våra yttersta existensvillkor, är ingenting mindre än att tydliggöra varje människas värde i vår värld. Barn och ungdomar kan i den goda religionskunskapsundervisningen upptäcka och ta ställning för alla människors lika värde och därmed för demokratin i vårt samhälle.

TILL SIST

Demokratin i vårt samhälle är inte självklar, den måste erövrats och värnas av varje ny generation, av varje enskild individ. Dess inre dimension av bland annat frihet och ansvar, rättighet och förpliktelse, måste bli synliggjord och bearbetad i vår skola. Den är en angelägenhet för oss alla – inte minst för oss som undervisar i ämnet religionskunskap.

SVEN-GÖRAN OHLSSON

Innehåll

- 4 **Ordförandetankar**
Olof Franck
- 6 **Delaktighet i demokratin**
Dan-Erik Andersson
- 7–8 **Religionskunskap och demokrati**
Inger Öhrvall
- 10 **Lustgården**
Greta Frostin
- 12–14 **Ett klassrum i deliberativ anda**
Johanna Jerkku
- 16–18 **Demokratin inre ljus**
Bo Nylund
- 20–22 **Alla är vi Abrahams barn**
Leif Mathiasson

” Begränsa inte dina barn till ditt eget sätt att lära in. För de har fötts i en helt annan tid.

Judiskt ordspråk

Medverkande i detta nummer

Dan-Erik Andersson
Aghardsgatan 3, 223 51 Lund

Greta Frostin

Leif Mathiasson
Pedagogiska Magasinet,
Box 12239,
102 26 Stockholm

Bo Nylund
Sturegatan 20 A,
752 32 Uppsala

Johanna Jerkku
Köpmansgränd 5, 1 tr
791 70 Falun

Omslagsbild: Christian Göransson

Dessutom medverkar styrelsemedlemmar; se adresser sidan 4

Den demokratiska etiken

DET TALAS MYCKET OM demokrati i dessa dagar, och lika mycket – om inte mer – sägs väl om sådant som uppfattas som brister i de demokratiska processerna.

I skolans värld har, precis som på många andra håll, begreppet värdegrund gjort sitt intåg, och när vi använder det för att formulera de moraliska visioner vi önskar förverkliga så är det den demokratiska etiken vi har i åtanke. Demokratins värdegrund sätter en bestämd människosyn och tydligt uttalade värden på dagordningen: ”aktning och respekt för varje människas egenvärde”, ”individens frihet och integritet”, ”jämsällhet mellan kvinnor och män”, ”solidaritet med svaga och utsatta”.

Om dessa värden är tydligt sagda så är de emellertid inte på lika tydligt sätt omsatta i vardagens mellanmänniska relationer. Det är svårt att vara människa, och det är inte gott att alltid veta hur de här värdena på bästa sätt ska förstås och tillämpas. Därför måste vi alltid vara beredda att diskutera just detta – tillsammans med våra barn och ungdomar och skolans vuxna samspelet.

I samtalet om demokratins värden har vi att fokusera på alla människors lika rättigheter. Vad som åtminstone ibland tycks komma i skymundan i detta samtal är dock att samtliga individer i det demokratiska samhället också har bestämda skyldigheter. Demokrati handlar inte bara om vars och ens rätt att bli repekerad för den man är och vill vara – och den handlar definitivt inte om vars och ens rätt att alltid få sin vilja tillgodosedd. ”Djungelns lag” är något annat än de spelregler demokratin föreskriver. Man är inte en god demokrat om man nöjer sig med att förfäktas sina rättigheter, och glömmer att samtidigt för sig själv och andra göra klart vilka motsvarande *skyldigheter* man som medborgare i en demokratisk gemenskap har att leva upp till.

Det har inte minst i skolans värdegrundsdebatt talats mycket om så kallade ”deliberativa samtal”, samtal som tänks vara ”frigörande” i den meningen att alla som deltar får rätten att yttra sig repekerad, samtidigt som de ges tillfälle att lyssna till andras ståndpunkter och därigenom kan utveckla dygder som tolerans och förståelse för avvikande meningar.

Allt detta är gott och väl – men sanningen att säga utvecklas varken dessa eller andra dygder med självklar automatik. Den antika dygdeteorin byggde visserligen på idén att varje mänsklig individ inom sig bär en talang för att utveckla sådana egenskaper som utmärker en god människa, men för att denna talang ska aktiveras och bära frukt måste den som har den vara öppen för vägledning i olika former.

VI KAN INTE I DE samtal vi i skolan för om människosyn och moral tro att vi har förverkligat den demokratiska etiken genom att enbart låta rätten att yttra sig ta plats i klassrum och i korridorer. När människor – de må vara barn, ungdomar eller vuxna – ger uttryck för uppfattningar som strider mot den demokratiska värdegrundens värden, har vi ett ansvar att utmed lämpliga vägar möta och bemöta dessa. Rasistiska, sexistiska eller homofoba ståndpunkter får inte passera oemotsagda. Demokratins värden gynnas inte av att vi blundar för sådana omoraliska – och odemokratiska – uttryck: tvärtom! Om en demokratisk människosyn ska kunna vårdas och utvecklas i skolan och på andra håll, så kräver detta att vi tar vårt moraliska – och demokratiska – ansvar och aktivt värnar de värden som talar om ”aktning och respekt” för varje människas egenvärde, om ”solidaritet med svaga och utsatta” och så vidare.

I 2004 års första nummer av *Religion och Livsfrågor* står just begreppet demokrati i centrum. Det är min förhoppning att du som tar del av de olika bidragen därigenom ska få inspiration att fundera över och arbeta vidare med demokratibegreppets olika dimensioner både i och utanför skolan.

OLOF FRANCK

Religion & Livsfrågor

Utges av Föreningen Lärare i Religionskunskap
Årgång 37. ISSN: 0347-2159

Redaktör Sven-Göran Ohlsson

Ansvarig utgivare Olof Franck

Redaktionens adress

c/o Sven-Göran Ohlsson
Djupadalsvägen 18, 241 36 Eslöv
tfn 0413-55 55 44

Annonser

Gunnar Iselau, Fossilsvängen 2,
593 37 Västeråker, tfn 0490-193 49

Prenumeration & distribution

Docent Rune Larsson
Furugatan 16, 234 41 Lomma
tfn 040-41 13 64

Föreningen lärare i religionskunskap (FLR)

Ordförande Docent Olof Franck
Poppelvägen 6 c, 541 48 Skövde
tfn 0500-43 01 08

Vice ordförande Adjunkt Ola Björlin
Narvavägen 9, 724 68 Västerås
tfn 021-13 15 38

Sekreterare

Adjunkt Ingemar Lundström
Leires väg 84, 443 51 Lerum
tfn 0302-157 52

Skattmästare Docent Rune Larsson
Furugatan 16, 234 41 Lomma
tfn och fax 040-41 13 64
arb tfn 046-222 95 15

Ledamöter

Johanna Gustafsson
Mårtanberg Risås 105
795 90 Rättvik
tfn 0248-310 55

Adjunkt Bodil Liljefors-Persson
Ö. Bernadottesgatan 82,
216 17 Limhamn
tfn 040-16 28 86

Adjunkt Sven-Göran Ohlsson
Djupadalsvägen 18, 241 36 Eslöv
tfn 0413-55 55 44

Adjunkt Inger Öhrvall
Turkosgatan 46
421 50 Västra Frölunda
tfn 031-45 59 97

Årsbok

Redaktör Docent Olof Franck
ISSN: 0348-8918

Medlemskap

Medlem blir man enklast genom att anmäla till skattmästaren. Adress ovan.
För medlemsavgiften (200 kr) erhåller man årsbok och tidskriften.
För pensionärer är avgiften 150 kr.
För studerande är avgiften 100 kr.

FLR postgiro 15 69 53-2
FLR bankgiro 131-2222

Hemsida: www.gamdat.se/flr

Tryck

Printo/Team Offset & Media, Malmö

Människan och tron

Religionskunskap för A-kursen!

NYHET!

Människan och tron Religionskunskap A
224 sidor, fyrfärg, inbunden
Best.nr 622-5465-0

Människan och tron är en bok där människan, med sin tro och sitt tvivel, står i centrum.

- Vad är det att vara människa?
- Vad ger mitt liv mening?
- Kan man leva sitt liv utan tro?
- Vad är ondska? Vad är gott?
- Vad innebär det att handla moraliskt?

Människan och tron handlar om livsfrågor, etik och moral, profan livssyn, mångfalden av trosriktningar och deras historiska bakgrund, nära-döden-upplevelser, PSI-fenomen m.m.

Här finns ”möten” med personer som har tagit ställning på olika sätt i livsåskådningsfrågor. Till varje avsnitt hör **uppgifter** och boken avslutas med en fyllig **antologidel**.

Människan och tron erbjuder olika vägar att bearbeta sin egen livssyn, bli mer medveten om hur andra tänker och öva förmågan att fatta etiska beslut.

Författare är Ola Björlin, lärare i religionskunskap, filosofi och svenska vid Rudbeckianska gymnasiet, Västerås

**BONNIER
UTBILDNING**

Order/Information
Tel 08-696 86 00 Fax 08-696 86 10
www.bonnierutbildning.se

DELAKTIGHET I DEMOKRATIN

I november 2003 deltog jag i American Academy of Religions (AAR) årskongress i Atlanta. Under de tre dagarna sammanstrålade 8000 religionsvetare för att förkovra sig. Det var en riktig cirkus!

DAN-ERIK ANDERSSON ÄR GYMNASIELÄRARE OCH DOKTORAND I ETIK VID LUNDS UNIVERSITET

ÅRETS HÖJDPUNKT var en paneldiskussion med anledning av att den vid Princeton verksamme filosofen och religionsvetaren Jeffrey Stout publicerat sin nya bok "Democracy and Tradition". I panelen ingick förutom Stout också teologen Stanley Hauerwas och filosoferna Cornel West och Richard Rorty. Det var det bästa panelsamtal jag någonsin varit med om!

FÖRNYAD DISKUSSION I USA

Den fråga som ligger till grund för Stouts bok och som präglade paneldiskussionen var hur man får människor att känna sig delaktiga i demokratin och det demokratiska samtalet. Enligt Stout står USA inför sin värsta kris på många år. Till stor del beror detta på att stora grupper av samhället uppmuntras till och valt att avskärma sig från det gemensamma demokratiska projektet.

Utgångspunkten för Stout är att det amerikanska samhället behöver ta gemensamma tag för att hantera de klyftor som nu tenderar att kraftigt öka. För detta krävs en samling kring grundläggande ambitioner och strävanden. Människor måste i större utsträckning identifiera sig som amerikaner och sträva efter en demokrati som omfattar alla.

Frågeställningen är inte ny och i grova drag utgår diskussionen ifrån två olika synsätt på demokrati. Det ena utgår ifrån att demokratis språk är universellt och att det utgår ifrån en uppsättning minimala förutsättningar och grundvärden som alla människor kan ansluta sig till oberoende av kontext. Dessa värden bäddas i och för sig in i olika kontextuella kläder, men värdena är desamma.

Det andra synsättet utgår ifrån att det inte på förhand finns något givet universellt som skulle kunna sägas vara demokrati *per se*, utan att den är beroende av sin speciella kontext, där kontexten föregår all eventuell förekomst av demokrati. Man talar ibland om det första synsättet som proceduralt och det senare som kontextuellt.

KRITIK AV POSTMODERNA TÄNKARE

Framförallt kritiserar Stout teologer och filosofer som företräder det senare synsättet. Den hårdaste attacken riktas mot Hauerwas (men också Rorty får sig en rejäl släng av slevan). Kritiken går ut på att han genom sin kritik och sitt förlöjligande av "det gemensamma goda" medverkat till att ambitionerna att bygga ett demokratiskt samhälle för alla försvunnit. Men kan han verkligen anklagas för att bryta sönder amerikanska samhället?

Hauerwas har blivit en mycket populär teolog i det amerikanska samhället, så populär att Time Magazine 2002 korade honom till den mest inflytelserike teologen i USA. Framförallt är han populär i de kretsar där man betonar att den kristne får sin kristna identitet och kristna moral i kyrkan. Kyrkan är för den kristne den allt överskuggande meningsskaparen. Men kyrkan är också den yttersta instansen för moral och normbildning. Finns det till exempel inte stöd för jämlikhet och demokrati inom ramen för den kyrkliga tradition man tillhör så finns det inte stöd att hämta någon annanstans.

Detta kanske inte låter så farligt. Att moralen är genuint beroende av sin kontext är en uppfattning som Stout delar. Men han menar att detta synsätt hos Hauerwas lett till en slutenhet och frånvändhet från det nationellt gemensamt goda. Välbärgad, vit och kristen medelklass tillåter sig, med direkt och indirekt stöd från Hauerwas, att rikta sig enbart mot den egna kyrkan och att se med stor skepsis på alla initiativ på samhällsnivå. Fortsätter denna inriktning menar Stout att det amerikanska samhället kommer att bryta samman. Det som behövs idag är inte mer av medelklassens och andra gruppers sekterism, utan gemensamma nationella visioner och handlingsberedskap för att läka de svåra sår som det amerikanska samhället har.

PARALLELLER TILL SVERIGE

Diskussionen i Atlanta utgick givetvis från amerikanska förhållanden som skiljer sig kraftigt från de svenska. Inte desto mindre knyter de an till svenska förhållanden. Kanske är det en synvilla som bara jag upplever, men nog är det väl så att också vi idag har mindre av diskussion och handlingskraft kring "det gemensamma goda"? Kanske är detta bra och kanske leder detta till att en djupare känsla av demokratisk delaktighet, när tusen blommor fritt får växa och utifrån sina egna förutsättningar, kultur, tradition och religion, forma sina demokratiuppfattningar.

Detta knyter vidare an till den för skolan så aktuella frågan om hur långt och i vilken omfattning grundskolan kan och bör präglas av speciella kontexter. Är det så att vi tenderar att få för många skolor som sin bas har en speciell kultur och religion? Eller ser vi bara början på en utveckling som i själva verket kan medverka till att stärka den svenska demokratin, där människor på djupet internaliserat ett demokratiskt förhållningssätt utifrån den egna traditionen och religionen? Detta måste vi fortsätta att diskutera.

Paneldiskussionen i Atlanta var av ett slag som man bara kan drömma om i Sverige. Det var de stora elefanterna som dansade och de gjorde det med både hjärna och hjärta. Ett sådant samtal är vi tyvärr inte i närheten av att föra ännu.

Efter seminariet kände jag behov av att lufta mina intryck och gav mig ut i kvarteret kring lyxhotellen. På gatorna vandrade många hemlösa, företrädesvis svarta. Stämningen var hotfull och hopplös och jag uppmanades vänligt men bestämt av en patrullerande polis att gå tillbaka till mitt hotell. Ett sådant samhälle är vi lyckligtvis inte i närheten av ännu.

DAN-ERIK ANDERSSON

RELIGIONSKUNSKAP OCH DEMOKRATI

Inger Öhrvall, lärare på Polhemsgymnasiet i Göteborg och styrelseledamot i FLR, arbetade under drygt ett år på Utbildningsförvaltningen i Göteborg i en verksamhet som heter Elevforum Göteborg.

ELEVFORUM GÖTEBORG ARBETAR MED ELEVMEDEVKANSFRÅGOR OCH SYFTET ÄR BL.A. ATT UTVECKLA ELEVERS MÖJLIGHETER TILL INFLYTANDE ÖVER SIN UTBILDNING, BÅDE I SJÄLVA UNDERVISNINGEN OCH I SKOLANS ÖVRIGA VERKSAMHET.

DET HÄNDER ATT lärarstudenter får i uppgift att ställa frågor om min undervisning och om hur jag uppfattar min roll som lärare i klassrummet för att de ska kunna jämföra svaren med teorier i metodik och pedagogik, som de lärt sig på högskolan. För min del är det ett bra tillfälle att få stanna upp och fundera över min egen arbetssituation. Arbetstempot i skolan är högt och tid för eftertanke ges inte särskilt ofta. Rutinuppgifter och engagemang i nytillkomna problem gör att veckorna rinner iväg.

När jag nyligen fick tillfälle att svara för en, för mig, helt ny kurs, aktualiserades frågorna igen. De blev mycket tydliga.

– Hur gör jag för att eleverna ska få inflytande i klassrummet?

– Vad menar jag med demokrati?

– Hur tar detta sig uttryck i undervisningen?

Det vardagliga arbetet blev satt i fokus.

HUR GÖR JAG DEMOKRATIN VERKLIG FÖR MINA ELEVER?

Här måste jag fundera på vilken grundinställning jag har till eleverna och hur jag ser på elevinflytande och elevmedverkan i praktiken.

Rutin behövs för att klara av alla uppgifter under en arbetsvecka, samtidigt som den i vissa sammanhang kan vara en bromskloss för utvecklingen. Detta blev mycket tydligt för mig när jag under en period gjorde ett drygt års uppehåll i lärargärningen. En trötthet och leda smög sig på och jag började tycka att innehållet blev rent ut sagt tråkigt. Jag orkade inte hitta utmaningar i ämnet, orkade inte lyssna in elevernas synpunkter utan gick på i ullstrumporna med samma, sedan tidigare planerade, lektioner. Jag ”visste” ju vad de skulle säga när jag frågade dem om innehåll och arbetssätt. Jag hade ”glömt bort” att eleverna jag hade framför mig var en ny och annan grupp individer.

Demokrati i klassrummet börjar med att se varje elev som en egen unik person. En individ med för sig nya frågor, tankar och funderingar. Det här är inget nytt eller knepigt förhållningssätt utan tvärtemot, högst vanligt. Men vi som lärare behöver hela tiden påminna oss själva om detta. Det är lätt att glömma denna fundamentala grund, särskilt när vi upplever att ”dom är för många”! De korta kurserna för ju med sig att elevantalet per lärare ökar och därmed ökar också antalet elevkonakter.

För att överleva i yrket måste jag som lärare då och då ”köra över” någon klass och mer mekaniskt och rutinmässigt

genomföra en kurs. Att vara medveten om, att just i den klassen kan jag inte se den enskilde eleven, tar på krafterna.

Eleverna måste känna att de är en del i undervisningen och planeringen. Innehållet i religionskunskapsämnet styrs med kursplanen som ram, vilket alla elever förstår. Det är ju inte vad som helst som ska avhandlas i ämnet.

Varje ny kurs startas genom att elevernas egna erfarenheter och tidigare kunskaper samlas ihop på tavlan. Där är ordet religion utgångspunkten tillsammans med frågan – Vad kan religionskunskapsämnet innehålla? Alltifrån försiktiga funderingar till självsäkra påståenden från eleverna beaktas och samlas ihop. På tavlan växer hela kursens innehåll fram. Alltså – eleverna har fått vara med och medverka till kursens innehåll. Att ramarna hålls är min uppgift!

Introduktionslektionen är en av de roligaste. Då dyker ofta frågor upp som eleverna inte riktigt förstått eller faktiskt grubblat på sedan högstadiet. Det gäller att vara beredd på att berättat allt ifrån Josef i brunnen till jämförelser av gudsuppfattning i hinduismen och buddhismen. Eleverna sitter i smågrupper och diskuterar religion och kursinnehåll med varandra innan vi samlar synpunkterna på tavlan. Det är viktigt att alla får chansen att tänka efter och göra sin röst hörd. I storklass är det ju bara de mest talföra, som får ordet.

Grupperna skriver ner sina synpunkter om arbetssätt och det har visat sig vara uppskattat när de fått tillbaka dem renskrivna på en stencil. På så sätt får alla i klassen ta del av allas synpunkter. En viktig del i allt demokratiarbete är ju just det – att informera.

Arbetssättet är det på sätt och vis lite svårare med. Jag som lärare har ju min favoritmetod och ofta är den ett med mig själv – en metod jag tänkt igenom och passar mig som person. Det svåra är ju när majoriteten i en klass vill arbeta på ett helt annat sätt än vad jag upplever som meningsfullt. Vad gör jag när klassen till största delen vill ha föreläsningar med många korta läxförhör och två prov på en termin och jag själv hellre vill att eleverna ska studera på egen hand och reflektera? Ja, i demokratins anda är det bara att rätta sig efter vad klassen önskar! Här uppstår ett gyllene tillfälle att uppöva sin flexibilitet.

Ungdomarna i skolan idag har en tendens att vilja tillämpa olika arbetssätt på olika delar i en kurs. Då kommer de nedskrivna synpunkterna från introduktionen väl till pass både som inspirationskälla och som avstämningsinstrument. Vi kan konstatera att ett visst moment är avklarat och att ett nytt ska påbörjas med en arbetsmetod, som kan väljas bland elevernas egna förslag.

I klassrummet möts olika religioner på grund av elevernas varierande bakgrund och levnadssituation. För att i så stor utsträckning som möjligt ge utrymme åt tolerans för andras trosinriktningar, tror jag att det är viktigt, att diskussionerna

◀ mellan olika religioner får ske i mindre grupper där ämnet för diskussionen grundar sig på inhämtade kunskaper och fakta. Det är viktigt att ämnet är styrt med tydligt formulerade uppgifter och att innehållet klart framgår som en del i kursen. Att läraren finns med i diskussionerna är inte alltid nödvändigt men uppfattas ibland som en stabilisator för eleverna. På senare år har jag låtit eleverna arbeta med ett jämförande studium av två valfria världsreligioner på aspekterna gudsuppfattning och människosyn. De har enskilt och i grupp fått inhämta fakta, bearbetat innehållet tillsammans om de så önskat, jämfört och reflekterat över likheter och olikheter. Uppgiftens tyngdpunkt ligger på de egna reflektionerna baserade på fakta. Redovisningen har varit både muntlig och skriftlig. Samma lektion som den skriftliga rapporten ska vara klar och inlämnad från var och en, redovisar eleverna i tvärgrupper för varandra. Det har visat sig vara en god idé eftersom då alla verkligen har läst på "sina" religioner och också har något vetigt att säga till de andra i gruppen.

Jag har som lärare gått runt i grupperna och lyssnat på eleverna och det är mycket givande. Vid flera tillfällen har jag lagt märke till ett stort engagemang och intresse bland eleverna för "varandras" religioner och de elever som själva är t.ex. muslimer, kristna, judar eller buddhister har ofta fungerat som experter i gruppen och blivit tagna på allvar. Arbets sättet har lett till att öppenheten för andras åsikter och uppfattningar har ökat och fördomar om andra och andras kulturer har minskat.

MÅSTE ELEVER HA INFLYTANDE?

Skollag, läroplan och kommunernas skolplan talar alla om elevinflytande och elevmedverkan. Vad jag förstår kommer den nya skollagen ännu mer att understryka elevernas inflytande över sin egen utbildning.

I Göteborgs skolplan markeras tydligt vikten av elevernas inflytande över sin undervisning och i skolans övriga verksamhet. I kapitlet "Allas rätt till inflytande och delaktighet" poängteras elevernas rättigheter och inflytande över sitt eget lärande, val av innehåll och arbetsformer. Information om sina möjligheter är en rättighet liksom att "inflytande och delaktighet får ta tid".

I verksamhetsmål och budget 2003 för Utbildningsnämnden i Göteborg (UBN) finns avsnittet "Elevers ansvar och delaktighet" – en arbetsplan för Göteborgs kommunala gymnasieskolor. Eleverna har själva skrivit innehållet och har på så sätt fått sin röst hörd och medverkat i demokratiprocessen. Elevforum Göteborg (*) har låtit trycka upp detta avsnitt i fickformat och delat ut den till alla gymnasieelever i Göteborg. Detta är ett sätt att sprida information om möjligheten till inflytande i skolan för elever.

Att vara delaktig och ha inflytande låter bra, men är inte alltid så lätt. I flera år har elever, lärare och skolledare försökt att arbeta bort de hinder som tycks finnas på varje skolenhet: information, kunskap, tid, lärarstöd, engagemang. Alla dessa hinder finns för alla på en skola. Det är inte bara elever som upplever det så utan även lärare och skolledare känner av svårigheterna med att få bort de fem hindren.

Fortfarande finns det lärare som suckar när elevdemokrati kommer på tal. Man menar att elever inte kan ta ansvar och inte kan veta vad som är viktigt i ett ämne. Frågan är väl egentligen om vi lärare i klassrummet släpper ifrån oss ansvaret eller "makten" till våra elever. Handlar det om att våga eller inte

våga eller att vi inte riktigt vet hur vi ska göra? Eller är det så att det verkligen är omöjligt att i klassrummet skapa en demokratisk anda?

Kursplanen och den tid som står till förfogande är de ramar innanför vilka både elever och lärare måste befinna sig när man talar om elevers inflytande över kursens innehåll. Här blir det oftast en fruktbar dialog elever och lärare emellan när kursinnehållet skall formuleras. Att skapa förutsättningar för eleverna att vara med i diskussionen är lärarens viktigaste uppgift. I detta sammanhang kommer ofta invändningar om hur läraren ska kunna ge ifrån sig ansvar när läraren själv uppfattar sig "maktlös" gentemot sina närmaste skolledare eller skolchefer.

Inte bara lärare utan också elever besväras när de hör talas om elevmedverkan i skolan. En del av dem vill inte engagera sig utan nöjer sig med att flyta med. De har kanske erfarenheter av att det inte lönar sig? De kan inte se någon förändring, ingen lyssnar på dem i alla fall? Vad gör jag som lärare med dessa ointresserade och slöa elever? Naturligtvis kan jag aldrig tvinga någon människa till engagemang men däremot så gott jag kan försöka skapa förutsättningar för flertalet.

Demokrati är svårhanterligt och påfrestande i alla sammanhang i samhället. Samtidigt är det något att värna om och medvetet arbeta för i skolan eftersom det ger eleverna möjlighet att vara delaktiga och närvarande i sitt eget liv.

(*) Elevforum Göteborg är en verksamhet, som arbetar för elevers medverkan och inflytande i sina studier och i skolans övriga verksamhet. Arbetet omfattar alla gymnasieskolor i Göteborg och består av två elever och en lärare från varje skola. Dessa träffas i två grupper ca en gång i månaden i arbetsmöten där tanken är att stödja och hjälpa varandra med de problem som finns på skolorna. En kontinuerlig dokumentation över arbetet finns på hemsidan, elevforum.goteborg.se och jag rekommenderar ett besök där.

INGER ÖHRVALL

Medverka i nästa nummer av RoL!

Manusstopp är den 12 mars!

Skicka Ditt bidrag till:
Sven-Göran Ohlsson,
Djupadalsvägen 18,
241 36 Eslöv

Sätt punkt för passiviteten

Hur ser du på dina SO-elever?
Som mottagare eller deltagare?
Vet du, så kan du lätt avgöra om
du ska läsa vidare.

PUNKT SO vill aktivera eleverna. Drivkraften är upplevelsen. Känslan av att vara på plats. I historiska händelser, spännande miljöer och aktuella samhällsfrågor. Varje ämne är indelat i en berättande grunddel och en metoddel med uppgifter. Här gäller det att söka, diskutera och ta ställning. Och även experimentera handgripligt. Som att baka romerska pannkakor eller tillverka ett eget regnmoln. Eleverna väljer fritt mellan grundläggande faktsamling eller spännande utmaningar. Och upplägget är identiskt i alla fyra SO-ämnena. Sätt punkt för passiviteten. Så blir det fart på din SO.

SO 6/7-9 · Läromedelsutvecklare: Jan Almquist tel: 040-20 98 24 e-post: jan.almquist@gleerups.se
Information om träffar i SO hittar du på www.gleerups.se, klicka på skola

Information och beställning: 020-999 333
info@gleerups.se · www.gleerups.se

gleerups
Lärare emellan

LUSTGÅRDEN

Den 22 januari 1930 kom Greta Frostin som lärare till Röddinge skola i Skåne. Sina upplevelser från tiden där har hon skildrat i boken "Skoletös – skolfröken", Scania, Malmö 1984. Här ett kort utdrag ur boken.

EN MIDDAG NÄR JAG STOD vid min kökspis och stekte fläsk hörde jag plötsligt ett klirrande åtföljt av ett unisont och gällt och förfärat "o – o – o". Hastigt drog jag pannjärnet från kolelden och rusade ut på gården. Bollen hade träffat en av skolsalens rutor. Mitt ibland glasskärvarna stod en chockad skara nästan orörlig. En glastruta kostade flera kronor. Ingen av de närvarande snuddade ens vid tanken att "det allmänna" skulle kunna tänkas betala. Har man förstört något, får man alltså själva, en bitter livsvisdom, som ingen lärare behövde inpränta. Den låg dem i blodet från tidiga barnsben.

– Det var knut som kasta!

Långe magre Knut från Röddingebergs statarlänga tuggade nervöst på sin underläpp. Sen skrek han argt.

– Det var töserna. Dom bär sig ju alltid åt som om dom var galna. Dom där två flög på mig och slog till min arm så bollen ändra kurs.

De utpekade flickorna bleknade. Den ena började gråta. Ingen av dem hade möjlighet att skrapa ihop den väldiga summan.

Min första impuls att jag generöst ville erbjuda mig betala hann jag som väl var inte omsätta i handling, förrän jag märkte att något höll på att ske. Vilken tur att jag inte i ett slags vuxenädelsmod förstörde något mycket fint. Jag uppfattade att den rödlockige Per-Ingvar stod och tyckte. Pojken hade en mycket stark personlighet, fast han ytligt sett verkade nästan blyg. Den upprörda skaran stillade sig. Såg på honom som om de intuitivt

känt hans tysta tyckande. Som vanligt blev det bäste vännen Ville Vilhelmsson som fick högt uttala hans tanke. Per-Ingvar nickade åt Ville som talade:

– Rutan var ren olycka, vi spilla alle.

Vilket starkt gehör det här vänparet fann hos kamraterna.

Man var genast med på noterna.

– Just det vi spilla alle.

– Då får vi sale alle.

En svart skärmmössa med blågult foder skickades runt som kollektbå. Utan påpekande följdes en oskriven lag, att var och en la efter råd och lägenhet. Gustaf Beck från Röddingeberg kände sitt ansvar som representant för kapitalet och slängde en hel femtioöring i potten. Fast uppsamlarna visade sig inte mer imponerade av den än av småslantarna. Mest blev det tio- och femöringar. Men några få hade inte ens en ettöring att lämna fram. Skamset vände de bort huvudet. Och insamlarna insisterade inte utan låtsades diskret, som om de ingenting märkt. När myntinsamlingen var klar gick man ner till snickare Eklund och beställde ny ruta. Men under tiden föll de, som inget haft att lägga i hatten, på knä och plockade upp glasbitarna från marken. När Eklund kittat fast rutan fanns inte en glasskärva kvar. Som om jorden siktats genom ett såll.

Detta var demokrati, när den var alldeles ren. Så ren som den bara kan finnas i barns ogrumlade värld.

GRETA FROSTIN

Lärare lär...

genom fortbildningskurser,
resor, m.m. och inte minst av
varandra. Informera gärna
Dina kollegor här i RoL!

Berätta om resan, som gav
Dig kunskap och inspiration!

Berätta om kursen, som
var bra och innehållsrik!

Hör av Dig till redaktionen!

Det är Din tidning!

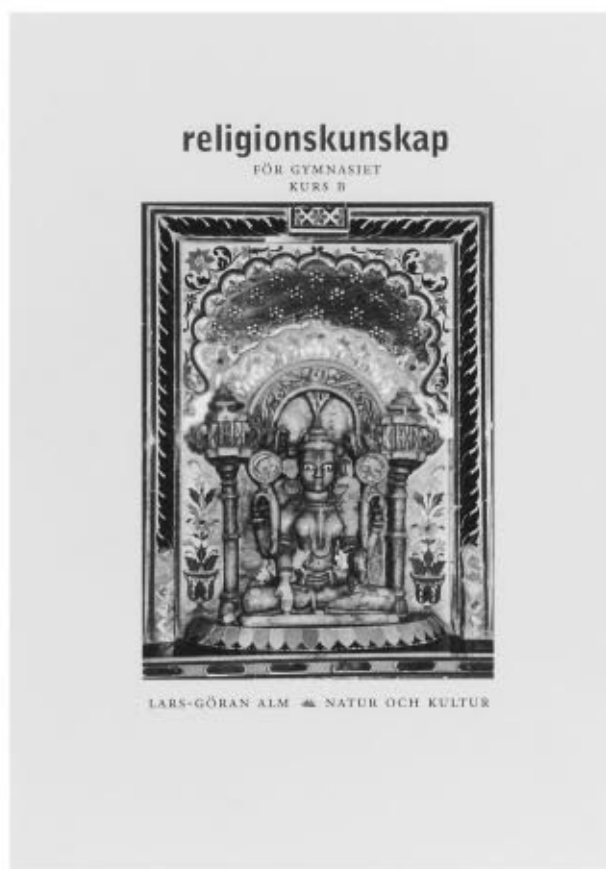
Samtal behövs

I RoL är Du alltid
välkommen
att säga
Din mening!

RELIGION och SAMHÄLLE

Hur är det att leva som muslim i Sverige? Ett aktuellt och viktigt tema som fått ett eget kapitel i den nya och utökade upplagan av Lars-Göran Alms *Religionskunskap för gymnasiet kurs B*.

Författaren har tagit hänsyn till de nya kursplanerna i sin revidering, men också till önskemål från lärare och elever. Kapitlet "Är Sverige ett sekulariserat land?" om religion och sekularisering i dagens svenska samhälle har arbetats om med utgångspunkt i nya forskningsresultat. I övrigt känns rubrikerna i *Religionskunskap för gymnasiet kurs B* igen från första upplagan.

Författare: Lars-Göran Alm

Religionskunskap *från* **NATUR och KULTUR**

För gymnasieskolan och komvux

ETT KLASSRUM I DELIBERATIV ANDA

Det är genom rollen som handledare som jag hittat en arbetsform som gynnar elevinflytandet och de deliberativa samtalen, skriver Johanna Jerkku. Och viktigast av allt, som verkar gynna eleverna.

I SVERIGE HAR VI EN representativ demokrati, men den deliberativa demokratin blir ett allt mer diskuterat alternativ, eller i alla fall ett komplement, till den representativa demokratin. Deliberativ demokrati skapas genom samtal som integrerar olika uppfattningar i en gemensam beslutsprocess. Det finns flertal teoretiker som diskuterar den deliberativa demokratin. Den starka, bakomliggande drivkraften är kravet att alla ska kunna delta i demokratiska samtal och detta på lika villkor och med universell respekt.

Jag har under hela min studietid engagerat mig i den studentfackliga verksamheten som kan exemplifiera den svenska demokratiformen. Som student upplevde jag demokratin som representativ och formell genom olika beslutsprocesser och demokratiska val. Studenterna valde sina representanter.

De akademiska institutionerna har idag en demokratisk anda, men fortfarande saknas ett par pusselbitar. Bland annat anser jag att studenternas inflytande borde bli den del av utbildningen som den ska vara. En aktiv del. Jag hoppas dessutom att den representativa demokratin utvecklas till en demokrati i deliberativ anda och att styrelseteknik och votering kompletteras av samtal. I min uppsats "Deliberativa samtal – nyckeln till studentinflytande?" diskuterar jag hur teorierna om det deliberativa samtalet kan inspirera till ett demokratiskt samtal som bidrar till att studentinflytandet utvecklas. Denna diskurs har funnits med mig i arbetet inom skolan. Jag anser att elevinflytandet berikas med det deliberativa samtalet.

DET DELIBERATIVA SAMTALET

Den svenska grundskolan har ett demokratiskt uppdrag: att utveckla en demokratisk kompetens hos eleverna. Med andra ord ska eleverna kunna reflektera kring de demokratiska normerna, relatera till dem och i bästa fall handla i enlighet med dem. Eleverna ska naturligtvis även delta i demokratiska beslutsprocesser. Det handlar om att alla vi som arbetar inom skolan i praktiken ska kunna bedriva undervisning under demokratiska former och inte endast undervisa om demokrati. En viktig aspekt av detta är att vi ser eleverna som deltagare, som medproducenter, i undervisningen. Skillnaden blir att eleverna ges ett ansvar och en chans att influera sin klassrumssituation, sin arbetsplats.

Det skrivs mycket om deliberativa samtal som ett steg mot denna demokratiska kompetens. I samtalet ska elevernas olika perspektiv ges utrymme, eleverna ska visa respekt gentemot varandra genom att bland annat lyssna och reflektera kring de olika perspektiven. Reglerna för det deliberativa samtalet ska vara skapade av samtalsdeltagarna. De ska spegla universell moralisk respekt och interaktionens lika villkor, vilket betyder att alla ska respekteras som samtalsdeltagare och att samtalet karakteriseras av lika villkor dem emellan. Reglernas utfor-

mande ska även vara resultatet av ett samtal. De ska vara gemensamt formulerade och de ska respekteras av samtliga deltagare. Att gemensamt utforma reglerna är det allra viktigaste, anser jag. Denna process är grunden för det deliberativa samtalet.

I det deliberativa samtalet borde dessa fundamentala regler vara de enda som styr samtalet, men ett samtal i dagens verklighet styrs ofta av tiden. Tidsramarna kan till exempel vara beroende av om arbetet i skolan styrs av lektionstiden.

De teorier som tar upp det deliberativa samtalet anser jag vara en otroligt bra grund i arbetet med demokrati. Jag har arbetat med deliberativa samtal i klassrummet och tycker att det varit mycket utvecklande. Och det är anledningen till att jag vill dela med mig av mina tankar och erfarenheter av mitt arbete med deliberativa samtal i klassrummet.

DET DELIBERATIVA SAMTALET I PRAKTIKEN

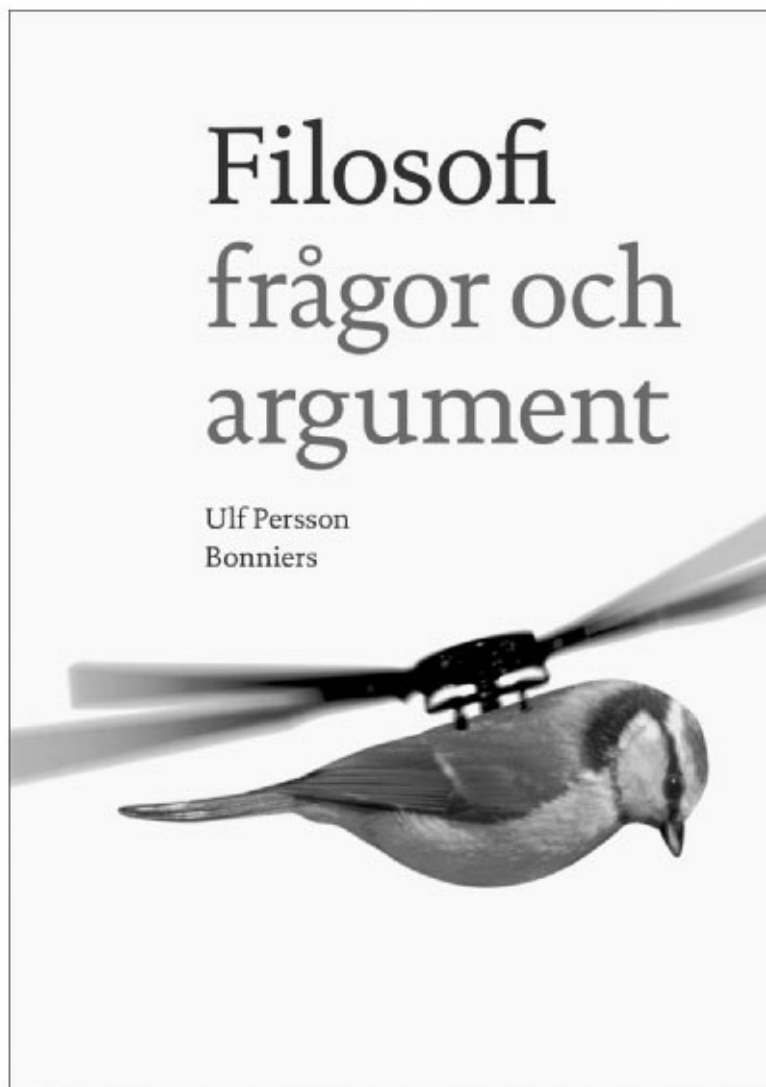
– ETT PAR EXEMPEL

Jag har de senaste terminerna arbetat tillsammans med en mycket liten klass, tretton elever. Jag inser att enbart detta faktum bidrar till en ideal arbetssituation enligt de flesta. Dessutom var denna klass otroligt charmig och trevlig i betydelsen att de tog hand om varandra. Men naturligtvis fanns det konflikter. Min strategi var att lyssna och undervisa om respekt. Men barnen blev inte medvetna om ordets egentliga betydelse innan dessa ord blev handling. Jag kan nu i efterhand se att undervisningen under denna period skedde med eleverna som passiva mottagare, inte som aktiva deltagare. Jag funderade mycket kring just detta, inte minst för att jag vid sidan av arbetet i klassen skrev min uppsats. Ett naturligt steg, speciellt med demokrati och samtal som mitt intresse, var att försöka implementera deliberativa samtal i undervisningen.

Ett problem i min klass var att de pratade otroligt mycket, utan att lyssna, vilket flera av eleverna upplevde som stressande. En morgon fick eleverna i uppdrag att tillsammans i grupper skriva ner regler som sedan skulle bli klassens gemensamma samtalsregler. Efter en stund samlades vi igen och resultatet av elevernas diskussioner var att de ville att man inte skulle prata i klassrummet, att man skulle lyssna, inte syssla med annat under lektionstid etcetera. Jag undrade vad reglerna egentligen handlade om och bad eleverna reflektera kring anledningarna till dessa regler. Efter mycket diskuterande kom vi i klassen fram till endast en regel: att vi ska respektera varandra. Respekten gentemot varandra är det som bygger upp det deliberativa samtalet och efter denna upplevelse blev jag än mer inspirerad att implementera teorierna i praktiken.

Detta arbete fortsatte med att jag meddelade eleverna att vi alla har lika mycket att tycka till om i klassrummet. Att vi alla deltar i samtalet med lika villkor och att den enas synpunkt är

Bjud in dina elever till det filosofiska samtalet!

Undervisar du i filosofi? Vill du väcka dina elevers nyfikenhet? Är du redo för ett nytt spännande läromedel? Då ska du ta en titt på nya **Filosofi – frågor och argument**.

Filosofi – frågor och argument är argumenterande utan att vara ställningstagande och uppmuntrar dina elever att delta i det filosofiska samtalet. Självklart innehåller **Filosofi – frågor**

och argument både reflektions- och diskussionsuppgifter.

Filosofi – frågor och argument är rikligt illustrerad och helt i fyrfärg.

Filosofi – frågor och argument finns nu på din skola. Bläddra gärna i skolans cirkulationsexemplar idag.

**BONNIER
UTBILDNING**

Order/Information
Tel 08-696 86 00 Fax 08-696 86 10
www.bonnierutbildning.se

◀ lika viktig som den andras. Denna kommentar gav upphov till en hel del konfunderade leenden. Och naturligtvis klassens replik: – vi kan sluta tidigare! Visst skulle vi kunna det, svarade jag, men... Denna diskussion slutade i en lektion om Sveriges skollag och demokrati. Klassen kom fram till att jag i alla fall var den som visste mest om skolans uppgift. Vi pratade lite om min roll i klassrummet och kom fram till att jag skulle besluta om vissa saker, som till exempel schema och hemarbete. Eleverna skulle dock vara med och besluta om lektionsplaneringar. Som till exempel idrotten. Klassen skulle ta hand om lektionen. Jag skulle dela upp lag och se till att alla kunde regler, teknik samt att jag skulle komma med tips om till exempel olika basketskott eller volleybollslag. Jag fick rollen som coach. Och det är ju coach, eller med ett annat ord handledare, som jag är utbildad till. Att skapa ett intresse, visa olika metoder, tipsa eleverna och se till att de utvecklas.

Genom samtalet utvecklades min roll i klassrummet och jag intog mer och mer rollen som handledare. Ett exempel är klassens arbete med vikingatiden. Varje grupp fick ett uppdrag som till exempel att forska i vikingaskeppens historia: hur de var konstruerade och anledningen till att de var viktiga. Grupperna fick ett stort eget ansvar i betydelsen att de fick hantera problem som uppkom, diskutera fram hur de skulle dela med sig av sin kunskap. Och det ansvaret tog de. Arbetet resulterade i fantastiska vikingaskepp, runstenar och vikingabyar samt levande historier om hur vikingarna levde, skrivna ur barns perspektiv. Vi avslutade med ett praktfullt vernisage med bubblande fruktsoda, stolta leenden och skratt.

Det är genom rollen som handledare som jag hittat en arbetsform som gynnar elevinflytandet och de deliberativa samtalerna. Och viktigast av allt, som verkar gynna eleverna.

VISIONER OCH FRAMTIDEN

I och med den positiva utveckling jag upplevt tillsammans med klassen, vet jag att arbetet med att skapa denna deliberativa attityd är otroligt givande. Genom dessa samtal hittade jag min roll i klassrummet, en roll som jag och eleverna trivdes med. Vi respekterade varandra, hittade en trygghet i gruppen och vi kunde prata om det mesta. Att arbeta med att lyssna in varandra och ge varandra aktiv respons var ett par av de viktigaste nycklarna i detta arbete. Tillsammans med en klass jag alltid kommer att minnas har jag upplevt hur mycket eleverna kan ge. Arbetet med att skapa det deliberativa samtalet har gett resultat och kommer att ge fler resultat i framtiden. Inte endast när det handlar om samtalets positiva effekter, elevinflytande och idrotts- eller historiektioner, utan det är ett samtal som kan inspirera till en annorlunda och engagerande undervisning med eleverna i fokus.

JOHANNA JERKKU

FLR

FÖRENINGEN LÄRARE
I RELIGIONSKUNSKAP

För Dig som

- undervisar i religionskunskap
- är intresserad av religions-och livsåskådningsfrågor

FLR – följer med i tiden

Föreningen Lärare i Religionskunskap är en sammanlutning som följer utvecklingen inom skolans område beträffande forskning, utvecklingsarbete och undervisning om religion och livsåskådning.

FLR – en öppen förening

FLR är till för alla lärare som undervisar i religionskunskap på skolans alla stadier liksom för alla övriga intresserade, enskilda eller organisationer.

FLR – en arrangör av studieresor

FLR arrangerar resor särskilt riktade till religionskunskapslärare. Resor i FLR:s regi har gått till Israel, Rom, Athen, Luthers Tyskland och Egypten.

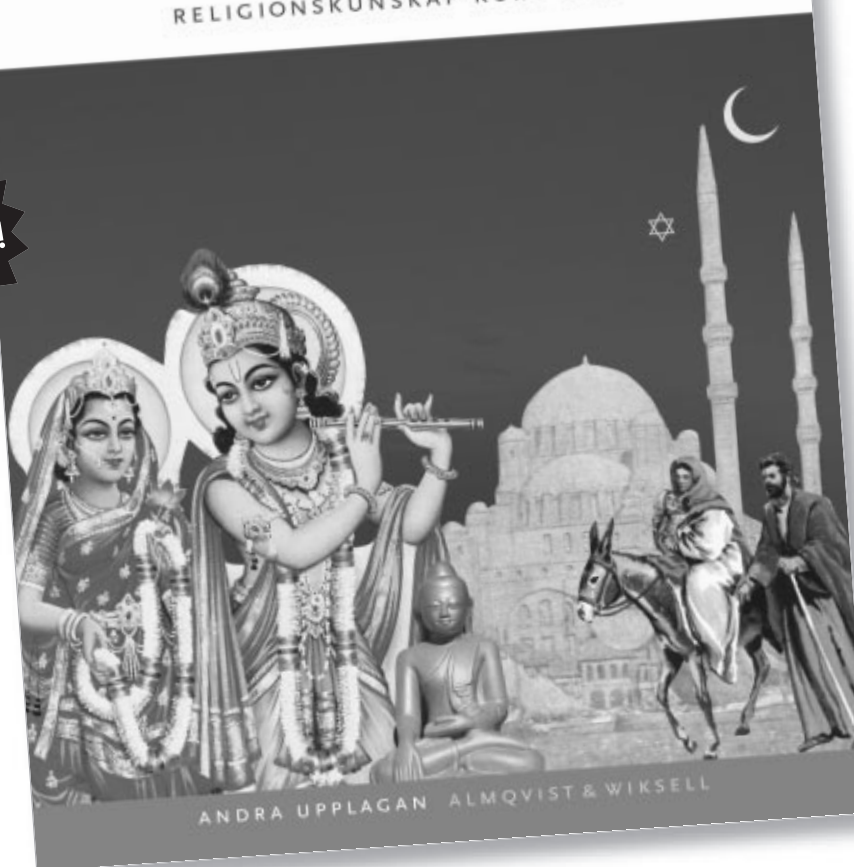
Söka svar – ny utökad upplaga!

LEIF ERIKSSON MALIN MATTSSON URIEL HEDENGREN

söka svar

RELIGIONSKUNSKAP KURS A&B

Ny
upplaga!

ANDRA UPPLAGAN ALMQVIST & WIKSELL

”Detta är ett av de absolut bästa och mest genomarbetade material i detta ämne jag sett på länge,” säger Bibliotekstjänsts recensent **Katrine Hamori**

- **Söka svar** bygger på ett undersökande och jämförande arbetssätt.
- **Söka svar** underlättar jämförelser genom att samma rubriker återkommer i de olika kapitlen.
- **Söka svar** lyfter fram existentiella och etiska frågor.
- **Söka svar** betonar det som är gemensamt för judendomen, kristendomen och islam.

I den nya upplagan av **Söka svar** har kapitlet om religionerna i väst utökats.

Författare:

Malin Mattsson, Leif Eriksson, Uriel Hedengren

21- 21094-2

384 sid

249:-

Vill du veta mer?

Kontakta vår läromedelsinformation
tel 08-690 93 38, fax 08-690 93 36
e-post: kristina.tornbom@liber.se
Beställ direkt på Internet: www.liber.se

Liber AB, 113 98 Stockholm
Beställning: Kundtjänst, Liber Distribution,
162 89 Stockholm, tel 08-690 93 30.
fax 08-690 93 01/02,
e-post kundtjanst.liberab@liber.se

LIBER

DEMOKRATINS INRE LJUS

En levande etik med kraft att förena olika grupper och därmed vara grund för en demokratisk kultur i en värld av olikhet och mångfald, förutsätter det slags uppenbarade ljus, som så många bibliska texter berättar om, menar Bo Nylund, ordförande i Förbundet för Kristen Humanism och Samhällssyn.

(ARTIKELN HAR TIDIGARE PUBLICERATS I FÖRBUNDETS ÅRSBOK 1998 SAMT I ROL 99:1 MEN FÖRTJÄNAR VERKLIGEN ATT UPPREPAS I DET HÄR NUMRET AV VÅR TIDNING.)

DE NUTIDA VÄSTERLÄNDSKA SAMHÄLLENA kännetecknas av starka krafter, som särskiljer människor från varandra. I vissa fall kan man rentav tala om sociala upplösningstendenser. Mönstret liknar det som vi också finner i världens övriga delar.

Människor lever under mycket olika villkor i både materiellt och kulturellt hänseende. Klyftorna ökar och mängden människor, som är marginaliserade är större än på länge. Ett statistiskt mått för fattigdom – använt av UNDP, det vill säga FN:s organ för utvecklingsprogram – utgår från hur stor del av ett lands befolkning som tvingas leva på mindre än halva medelinkomsten. Denna andel har ökat i både Nord och Syd. Den har ökat också i Sverige, även om vi ligger på en hedersam bottenplats i denna statistik, nämligen sex procent av landets invånare. Det finns högutvecklade västlänningar, där motsvarande siffra är trefaldigt högre.

Den statistiska kurva, som mäter kriminalitet, drogmissbruk och andra uttryck för utslagning, samvarierar på ett chockerande tydligt sätt med UNDP:s fattigdomskurvor. Ju fler som halkar ner under den kritiska nivån, desto fler tecken på asocial konfrontation mot samhällets ordningar.

När människor säras från varandra genom alltför stora skillnader, riskerar även de sociala koderna att sönderdelas i olika skepnader. De moraliska föreställningarna riskerar att divergera på ett sätt som blir ett hot mot samhällets själva grundvalar, i all synnerhet om det gäller samhällen med demokratiska ambitioner.

När vi talar om ökande olikheter i samhället, handlar det naturligtvis också om den etniska mångfald som uppstått genom migrationsströmmarna i vår politiskt och ekonomiskt obalanserade värld.

MEDVETENHETEN OM DE RISKER som särskiljning och växande klyftor innebär, har emellertid också ökat. Mångfalden och rörligheten i samhället kräver – menar alltför – ett mått av enhet eller konsensus kring grundläggande värden. Man efterfrågar etiska kommissioner eller mer ”etik och moral”. Filosofer skriver på nytt om den nödvändiga inlärningen av gemensamma och universellt giltiga *dygder* och föreslår modeller, som hämtat mycket inspiration från gamle Aristoteles. Grupper, som – ofta med goda argument – bejakat samhällets sekularisering och hänvisat religionen till den privata sfären, motsätter sig nu lika bestämt tanken att också *etiken* skulle kunna privatiseras. En ”sekularisering” som också omfattar det etiska området

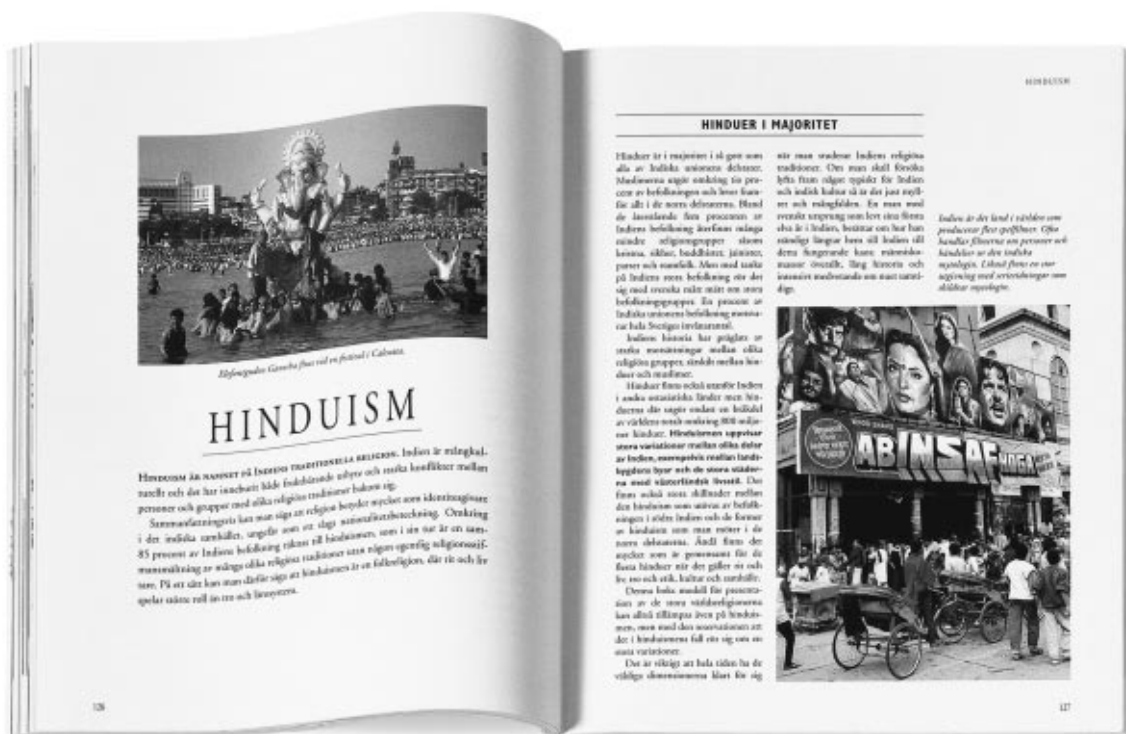
framstår som absurd. Självaste Dagens Nyheter, som alltsedan sin tillblivelse år 1864 varit en tämligen argt kritiker av kristendom och kyrka, beklagar i sin huvudledare julafton 1997 att kyrkorna inte längre har kraft att ta rejält initiativ för en etikens renässans.

Den ”etiska konsensus” som många efterfrågar, är emellertid ett begrepp, som rymmer frågor. Philip Geister formulerar dem tydligt i sin artikel ”Värdekonsensus i ett postmodernt samhälle”. Konsensus blir lätt en ”minsta gemensamma nämnare”, ett etiskt minimum, som definieras av samhällets socialt och språkligt starka grupper. Men termen konsensus kommer av *sentire*, ett latinskt verb, som betyder *känna*. Den bör avse det som olika parter verkligen känner inom sig själva. Den har att göra med en djupdimension i människors inbördes liv och förutsätter ett verkligt möte med ”den andre”, den som är annorlunda, den som är bärare av en annan tradition än min egen.

FRÅN KRISTNA UTGÅNGSPUNKTER är ett värdeobjektivistiskt synsätt ofrånkomligt. Vi tror – eller postulerar – att människan enligt sin art har inre dispositioner för etiska förhållningssätt och att det finns universellt giltiga grundvärden, kring vilka en äkta konsensus är möjlig – om än mycket svår. Man kan beskriva detta i bibliska termer och tala om den inre gudslighet, som förenar alla Adams barn. Man kan anlägga ett stoiskt eller naturrättsligt perspektiv och tala om en för människan ”naturlig” etik som i princip är tillgänglig för alla människor, om de vill och vågar bruka sitt etiska förnuft. Tolkningsmodellerna varierar men i sak behöver skillnaden mellan dem inte vara särskilt stor.

Den gemensamma, inre värdegrunden är inte detsamma som ett för alla tider och kulturer likartat moralsystem. Det måste med nödvändighet uttrycka sig på varierande sätt i skilda tider och under olika sociala villkor. Och, vad svårare är: Den kan ta sig skilda uttryck bland människor som delar tid och samhälle med varandra.

Om vi reflekterar över Jesu etiska undervisning, finner vi att han aldrig uppfattar sina lyssnare som moraliska analfabeter. Han förutsätter ett inre etiskt sensorium hos dem han talar till och gör härvidlag knappast någon skillnad mellan dem som har Mose lag och ”hedningarna”. De senare kan han till och med framhäva som mer klarsynta och mottagliga. Hans liknelser tvingar lyssnaren att se sig själv och återupprätta kontakten

Ge en påtaglig bild av det abstrakta

Religion har två sidor. En abstrakt och en konkret. Alltför sällan sätts de ihop till den helhet som förståelsen kräver.

RELIEF A PLUS är en bok för de studieförberedande programmen som beskriver både religionernas innehåll och hur de påverkar livet.

Den rör sig ofta i vardagen, bland ungdom och arbetande människor. Visar att även hinduer går på nattklubb. Att det finns muslimska kvinnor utan slöja. Att religion oftare är en del av samhället än tvärt om.

Den reviderade och utökade upplagan gör det ännu lättare att jämföra religionerna. Deras likheter och olikheter i exempelvis heliga rum, gudsbilder och livet efter döden. Intressanta frågeställningar i olika svårighetsgrad är en del av den pedagogiska tanken. I den nya lärarpärmen finns också goda tips på hur undervisningen kan varieras.

Låt religionerna framträda. Börja med Relief.

Gymnasieskolans och komvux Religion A

Författare: Nils-Åke Tidman, Bengt Arvidsson, Hans Axelsson och Magnus Hermansson
Läromedelsutvecklare: Ulf Wagner tel: 040-20 98 43 e-post: ulf.wagner@gleerups.se

Information och beställning: 020-999 333
info@gleerups.se · www.gleerups.se

gleerups
Lärare emellan

◀ med det inre djupsamvetet. Mönstret finns redan i den profetiska traditionen i Gamla testamentet. Genom profeten Natan uppenbaras för kung David vilken roll han faktiskt spelat i samband med hettiten Urias skandalösa död utanför staden Rabbas murar. Kungen hade själv förträngt sin roll, förlorat kontakten med sig själv och sitt samvete. Han hade varit "förstockad" men det inre ögat öppnades och han blev seende.

Det är väl denna typ av förstockelse, som är mänsklighetens dilemma i varje tid. Det handlar om en förträngning eller blockering av det djupaste inom oss själva, gudsligheten. Talar man på detta sätt i kristna termer, handlar det om en förnekelse av vår egen mänsklighet – om människa är att vara skapad till Guds avbild.

Vissa nya eller nygamla myter står i denna förträngnings och blockerings tjänst. När den rika och privilegierade gruppen betraktar dem som hamnat utanför eller långt nedanför, finns frestelsen att se dem som en sämre sort, en biologiskt-socialt oduglig kategori eller i värsta fall en lägre ras. Olika varianter av fascistoida tankemönster vinner i dag en viss spridning. Här handlar det om ett falskt evangelium, eftersom det vill upphäva skuld och ansvar genom osanning och verklighetsförvrängning. Det vill hindra människor att *se* och känna delaktighet i ansvaret för "den andre". Den gör förstockelsen till sin sanning och kallar mörkret ljus.

EN LEVANDE ETIK MED KRAFT att förena olika grupper och därmed vara grund för en demokratisk kultur i en värld av olikhet och mångfald, förutsätter det slags uppenbarande ljus, som så många bibliska texter berättar om. När mörka makter tar över ett samhälle – så som skett många gånger under det sekel, som nu lider mot sitt slut – förbjuds det ljuset att lysa. Det öppna samtalet avbryts. Natan når aldrig fram till David. Profeten är nedtystad eller dräpt långt dessförinnan. Människosonen är korsfäst och en tung sten blockerar hans grav. Mörkret faller över Jerusalem och världen.

Kampen för en demokratisk samhällsordning och kultur sammanfaller i vår tid till stor del med strävan att upprätthålla kontakten med den etiska värdegrund, på vilken Adams släkte

skulle gestalta sitt liv på jorden. Denna dubbla kamp syns i dag vara långtifrån hopplös. Begreppet demokrati är visserligen föremål för många sorters tolkningar. Inte sällan utnyttjas själva termen på ett manipulativt sätt av grupper, som egentligen vill något helt annat. Den röner då samma öde som termen "kristen" så ofta drabbas av. Men demokratin blir i dag av allt fler människor världen över förstådd som en humanistisk etik, inkarnerad i samhällliga ordningar. Den handlar om grundläggande mänskliga fri- och rättigheter. Den handlar om fred. Den handlar också om allas verkliga delaktighet i det bröd, som är frukten av jordens mylla, solens ljus och människors arbete.

Fler människor än förr gör häpna reflexioner över ett faktum, som tycks vara svårt att bestrida: Öppna, demokratiska stater har aldrig bekrigat varandra. 1998 års nobelpristagare i ekonomi, indiern Amaya Sen, har fäst uppmärksamheten på det faktum att svältkatastrofer hittills aldrig drabbat länder, där regeringarna riskerat sin ställning i fria val. Han klargör att hungersnöd inte främst betingas av ekonomiska faktorer utan mer av svårartade "demokratiska underskott".

DET FINNS ETT SLAGS "inre ljus" i demokratin, som i vår tid tänt ett hopp i alla världsdelar. Visserligen blir demokratin inte ens i sina bästa former någon fullkomlig samhällsordning, aldrig ett Messiasrike på jorden. Den kan aldrig bli ett slutet, absolutifierat system utan att därmed upphäva sig själv. Den lever av öppen, konkurrerande information och är till sin natur ett ständigt pågående samtal med inslag av ilska gräl. Den skapar åtminstone vissa förutsättningar för reella möten med "den andre". Den sätter gränser och villkor för den politiska makten. Den vet om sin egen ofullkomlighet och att den bara är ett instrumentellt värde, inte ett system möjligt att förguda. Det är i medvetenhet om sin egen ofullkomlighet, som den blir ödmjuk och stark.

Kanske kan den liknas vid en väg, som är lång och svår att vandra men där en eldstod vid horisonten dock anger en rörelseriktning undan katastrofer – så som en gång i Sinai under de många nätternas svarta timmar

BO NYLUND

PSST ...

FLR är för dig som undervisar i religionskunskap och är intresserad av religions- och livsåskådningsfrågor.

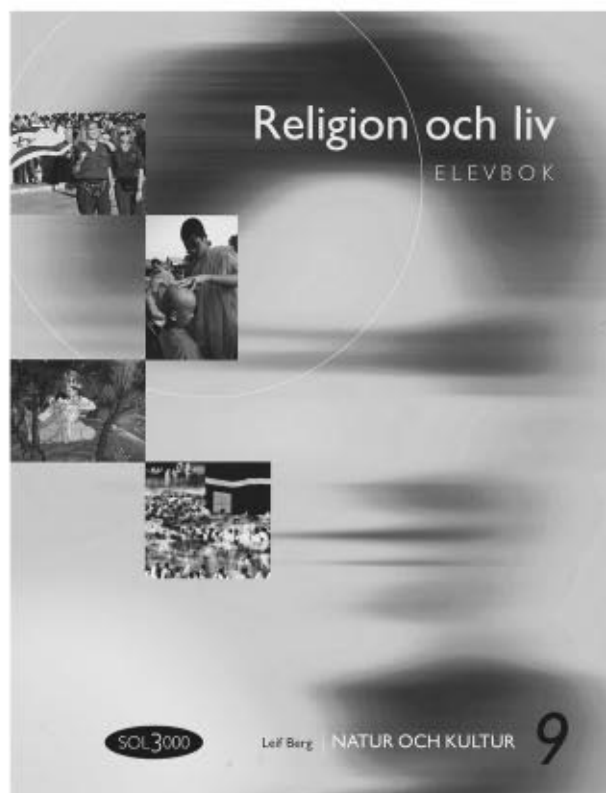
TRADITION och FÖRNYELSE

Visste du att en miljon elever har använt *SOL* på 1900-talet? Nu vill vi ge det nya årtusendets elever och dig som är SO-lärare chansen att lära känna nya *SOL 3000*.

SOL 3000 Religion och liv utgår från eleverna och deras verklighet. Grundtanken är att stimulera eleverna att jämföra, analysera, diskutera och ta ställning i etiska och religiösa frågor. Principen om människans lika värde är central, liksom ambitionen att skildra världen ur olika perspektiv, till exempel vad gäller manligt – kvinnligt, då och nu. Naturligtvis ger läromedlet också rejäla baskunskaper. Allmänbildning är viktig även i religionskunskap!

Texterna är indelade i två svårighetsgrader, nivå 1 och nivå 2. Efter varje avslutat tema finns uppgifter på tre olika nivåer, som ger möjligheter till sammanfattning och fördjupning inom temat.

Till din hjälp som lärare finns en lärarpraktika, en frågebank på cd-rom och en nätplats som du hittar på www.sol3000.nu

Författare: Leif Berg

SOL 3000
från **NATUR och KULTUR**

Geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap för grundskolan år 6–9

ALLA ÄR VI ABRAHAMAS BARN

Leif Mathiasen, redaktör på tidningen Pedagogiska magasinet, har mött och samtalat om vardagen i den mångkulturella skolan med Margareta Dott och Katarina Stenlås, lärare på Folkparksskolan i Norrköping.

DET ÄR SVÅRA OCH KOMPLICERADE FRÅGOR, medger både Margareta Dott och Katarina Stenlås – lärare på Folkparksskolan i Norrköping – när vi slår oss ner för att samtala om vardagen i den mångkulturella skolan. Det finns inga givna svar, inga enkla lösningar.

Det handlar om att vara öppen och lyhörd inför allt det som ryms i barngruppen, säger de, samtidigt som det gäller att vara medveten om vilka föreställningar, värderingar och normer som styr det egna arbetet. I grunden är det en fråga om förhållningssätt till de erfarenheter och olikheter som barnen har med sig in i skolan. Och förhållningssätt måste vara gemensamma.

– Det är viktigt hur vi förhåller oss, säger Margareta. Det får inte vara olika mellan grupper och personer inom skolan.

– Är det en fråga om förhållningssätt då lyfter vi den, lägger Katarina till. Då försöker vi att arbeta fram gemensamma ståndpunkter.

Men mångkultur är inte heller enbart en fråga om etnicitet, anser de. Det handlar även om klasstillhörighet och social bakgrund, kön och familjeförhållanden, stad och landsbygd och så vidare. Det är också olika former av kulturskillnader som måste finnas med i diskussionen om det mångkulturella samhället.

– I vissa fall är klasskillnaderna tydligare än kulturskillnaderna, säger Katarina. Det finns exempelvis ett slags medelklassmönster som märks i skillnaden i förväntningar och stöd hemifrån.

Båda ser ett mångkulturellt arbetssätt som ett betydelsefullt utvecklingsområde. De har – tillsammans med många andra lärare på skolan – gått en fempoängsutbildning i svenska som andraspråk med Lena Sjöqvist från Lärarhögskolan i Stockholm. Det var Norrköpings kommun som köpte in kursen och erbjöd den till skolor där mer än hälften av barnen hade invandrarbakgrund. Margareta går också en fempoängskurs om religionsundervisning i ett mångkulturellt samhälle som anordnas av stiftelsen Abrahams barn.

UTGÅNGSPUNKTEN ÄR DE GEMENSAMMA RÖTTERNA

Förändringsarbetet har inletts, processen har satts igång hos var och en av dem som deltagit i utbildningarna – även om den samlade gemensamma diskussionen ännu inte tagit form.

– Det här är nästa stora fråga, tror jag, säger Katarina. Kurserna har tvingat fram det. Det går inte att fortsätta att jobba på det gamla sättet när vi väl fått upp ögonen för de här frågorna – för då går det inte att tänka bort dem.

I korridoren utanför lärarrummet samlar barnen ihop sina saker för att gå hem för dagen. Vårterminen lider mot sitt slut. Margareta Dott har precis avslutat ett religionspass med sina femmor. Klassen arbetar med ett material från Abrahams barn.

Utgångspunkten är de rötter som binder samman islam, kristendom och judendom.

Patriarken Abraham eller Ibrahim är den gemensamma stamfadern. Barnen får lära om Hagar och Sara, om sönerna Ismael och Isak och om släkträden som leder till såväl Jesus som Muhammed. Med egna ord och bilder får barnen gestalta de bibliska berättelserna och i undervisningen ingår också besök i en kyrka och en moské.

Barnen sitter i smågrupper och arbetar. En del av gruppen är hos Margareta och jobbar med texterna, den andra i en sal tvärs över korridoren hos Anette Granlund och arbetar med bilduppgifterna. Dörrarna står öppna och barnen rör sig ut och in i salarna. Efter halva tiden byter grupperna plats.

– Vi arbetar också mycket med skönlitterära texter, berättar Margareta. Alla får gå in i en text utifrån sig själva och sina egna utgångspunkter. Sedan använder vi gruppen som en resurs. Barnen lyssnar och lär av varandra.

Utanför fönstret reser sig Norrköpingsanstaltens väldiga fängelsemur. Strax nedanför brusar Motala ström. Skolans fyror och femmor är inhyta i ett eget plan i de vackert renoverade gamla fabriksbyggnaderna längs strömmen som nu i huvudsak tagits över av universitetet.

– Vi har fått jättefina lokaler här, säger Margareta. Men tyvärr är de bara tillfälliga – de är alldeles för dyra.

OLIKHETERNA FÖDER STÄNDIGT NYA SAMTAL

Nästa läsår ska Margaretas arbetslag, som då får ansvar för en trea, flytta till själva Folkparksskolan. Den ligger några hundra meter bort i låga gula enplansbyggnader mitt i den park som gett skolan dess namn. Då flyttar Katarina och hennes arbetslag, som nu har en trea och arbetar i skolan i parken, med sina barn till lokalerna vid strömmen.

Det är en vidgad verksamhet och ett ökat barnantal som gjort att de ordinarie lokalerna i parken inte räckt till. De äldsta barnen har fått flytta in bland universitetsstudenterna.

Katarina Stenlås berättar hur ett tema om folkparken plötsligt växte till ett samtal om djupt existentiella frågor. Det började med en text om parken och dess grundare John Philipsson och där det bland annat stod var han låg begravd.

– Det väckte en tanke hos ett av barnen som hade ett system som dog när det låg i mammas mage. När han berättade om det satte det igång massor av tankar hos de andra barnen som förlorat släktingar i krig eller mist en mormor eller en hamster.

I sin tidigare skola hade hon en närmast helsvensk klass. När de arbetade med den typen av frågor blev det sällan spontana diskussioner, berättar hon. Det var hon som lärare som

Ditt Förstahandsval!

Nu lanseras *nya* SO Direkt.

Populära SO Direkt har nu fått en ansiktslyftning!
Upplägg, texter och illustrationer har bearbetats så att serien
höjt sig ytterligare en nivå. Har du inte upptäckt
SO Direkt ta chansen att göra det nu – modernare och
fräschare läromedel finns inte!

**BONNIER
UTBILDNING**

Order/Information
Tel 08-696 86 00 Fax 08-696 86 10
www.bonnierutbildning.se

◀ fick ta initiativet. I hennes nuvarande klass blir det ständiga diskussioner; ”så ser inte en gravsten ut i Bosnien” eller ”så firar inte vi påsk utan vi gör så här” eller ”så gör inte vi i moskén” eller ”så här är det i krig för jag har varit med om det”.

– Hela tiden blir det samtal mellan barnen, säger Katarina. För det är så olika erfarenheter som kommer in. Jag tror att det är viktigt för barnen att möta de här olikheterna.

Sex av tio barn på Folkparksskolan har utländsk bakgrund. Det finns en mängd olika nationaliteter representerade. Den sidan av den mångkulturella vardagen är naturlig – det är egentligen inte någonting de tänker särskilt mycket på.

– Vi ser dem som individer, säger Margareta. Vi försöker att se dem var och en på sitt sätt. Och då tänker man inte så mycket på varifrån de kommer.

– De är barn allihop, säger Katarina. Och hos oss är det så mycket med så många barn. Det finns inte mer problem eller brister hos barnen med invandrabakgrund än hos barnen med svensk bakgrund. Vi har exempelvis barn med helsvensk bakgrund som har minst lika jobbigt med sitt språk och sina uttrycksmedel som invandrarbarn.

Men bakgrund och traditioner är ju en betydelsefull del av varje individ. Kan man bortse från den bakgrund barnen har med sig in i klassrummet?

– Nej, det kan man inte, säger Katarina. Det finns ju runt barnen. Men i själva klassrumssituationen märks det inte så mycket.

Och de ser det definitivt inte som ett problem. Det är en styrka – det gäller att ta tillvara olikheterna och göra dem till en tillgång i arbetet.

– Vi har ju olika bakgrund, säger Margareta, och det behöver ju, som sagt, inte bara handla om att man kommer från olika länder.

FÖRÄLDRAR KAN TYCKA ATT SVENSKA SKOLAN ÄR FLUMMIG

I kontakten med föräldrar kan däremot kulturkrockarna ibland bli tydliga. Katarina berättar om en diskussion hon hade med ett par föräldrar där skilda synsätt gjorde det svårt att mötas. Det handlade bland annat om lydnad och pappan hänvisade mycket till sin egen bakgrund och skolgång.

– Vi hade svårt att förstå varandra, säger Katarina. Och jag kände också att det spelade roll att jag var kvinna – och att han var man.

En del föräldrar som är vana vid auktoritära skolsystem kan kanske tycka att den svenska skolan är flummig, tror hon. I en del sådana situationer skulle det vara bra med en ”kulturtolk”, som hon kallar det, alltså någon med rötter i en annan kultur men med egen erfarenhet av svensk skola som skulle kunna fungera som förmedlande länk mellan olika synsätt.

Det som framför allt behövs är ökad kunskap, anser både Katarina och Margareta. Det är också något de tycker att de har goda möjligheter till på sin skola. Deras rektor Ewy Dahlin satsar på kontinuerlig utbildning och fortbildning – ”vi befinner oss i en ständigt pågående utvecklingsprocess” som de uttrycker det. De har också regelbunden handledning. Kurserna i svenska som andraspråk och Abrahams barn ser de som inledande steg på vägen mot ett mångkulturellt arbetssätt.

Inom ramen för Abrahams barnkursen, berättar Margareta, ingår att intervjua en person från ett annat land och med en

annan religion än kristendom. Hon valde att intervjua en elevs pappa som är muslim. Det gav många nya insikter, säger hon:

– Vi lever ju väldigt sekulariserat men för honom var det viktigaste i livet att vara muslim. Men eftersom han visste att svensk skola inte tar upp religion på det sättet så märktes det inte på hans dotter.

Efter intervjun började ramadan, fortsätter hon, och då skrev han ett brev och undrade om hans dotter kunde gå hem på lunchen för bön. Efter ramadan begärde han ledigt vilket hon naturligtvis fick.

– Och då tänkte jag; hade han frågat det om vi inte haft intervjun. Jag fick veta mer om hennes liv utanför skolan och han gav mig direkt respons på det. Allt det innebar att vi fick en annan dialog. Det har ju också påverkat mig i mitt möte med andra muslimska föräldrar.

ATT FÖRSÖKA SE SIG SJÄLV UTIFRÅN

Men det handlar också om att vända perspektivet, menar Margareta. Att försöka se sig själv utifrån för att få en bild av hur man kan se ut i andras ögon.

– Jag är kanske lite typisk för en svensk kvinna född på sextio-talet med den uppfostran jag har fått, säger hon. Jag har lärt mig att säga ifrån och yttra mig och förväntar mig det ska respekteras och att folk lyssnar. Jag umgås mest med andra som är uppväxta på ett liknande sätt och vi har haft det ganska förspänt och tar mycket för givet.

I mötet med andra människor som kanske har en annan uppväxt, en annan uppfostran, en annan kvinnsyn gäller det att vara medveten om det.

– Man ser sig själv så självklar. Det måste jag tänka på och ha med mig i dessa möten.

En parallell finns i den barnsyn som i mångt och mycket tas för given och självklar och som präglar svensk skola. I läroplan och styrdokument talas om att värna individens frihet, att verka för jämställdhet och mäns och kvinnors lika möjligheter. Det talas om skolans uppdrag att fostra barnen till självständighet, eget ansvar och en kritiskt granskande hållning.

Samtidigt ska skolan lära eleverna respekt för och inse värdet av kulturell mångfald. Mål som kan vara motsägelsefulla – som bland andra etnologen Ann Runfors pekat på i sin avhandling *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar* – och som kan bli oförenliga om de ska tas på allvar.

Skolan och lärarna har ett uppdrag att genom sin verksamhet forma ett barn som är präglad av en slags västerländsk medelklassnorm. Men det uppdraget kan hamna på kollisionskurs med andra synsätt på barn och barns fostran.

– Det är i sådana här frågor, säger Katarina, som det är så oerhört viktigt att arbeta fram ett medvetet och gemensamt förhållningssätt. Och det är en process som måste få ta tid.

– En sak som har blivit tydlig för mig, fortsätter hon, är hur lite vi egentligen kan om de här frågorna – och hur mycket mer vi skulle kunna göra. Det är bra att vi blivit medvetna om det för det är då vi på allvar kan börja jobba med det.

LEIF MATHIASSEN

Artikel har tidigare publicerats i Pedagogiska magasinet nr 3 augusti 2003.

INLEVELSEFULL och UPPKÄFTIG

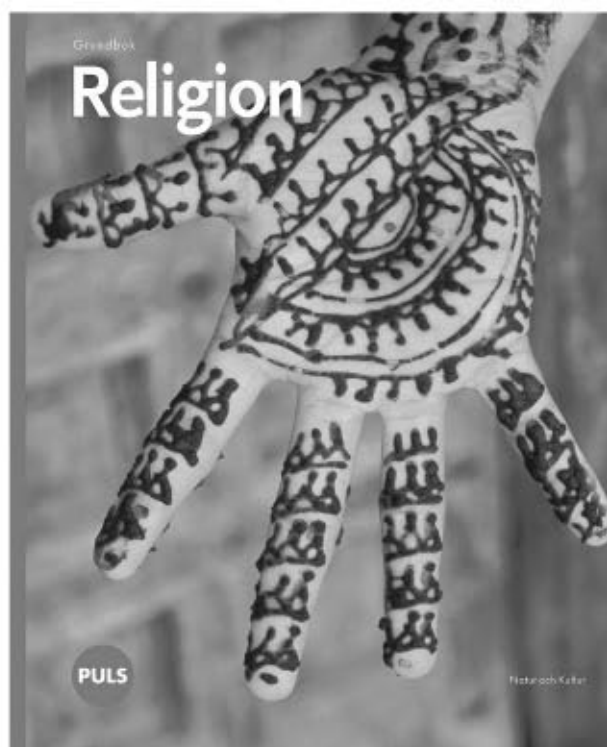
PULS Religion för grundskolans senare del är en stadiebok för grundskolans senare del som kan användas redan från skolår 6.

Nästan varje dag möter vi människor som har andra uppfattningar och annan tro än vi själva. För att dessa möten ska bli konstruktiva behöver vi både kunskap om och inlevelse i varandras synsätt och värderingar. *PULS Religion* är en bok som underlättar dessa möten. På ett uppkäftigt sätt!

Bilderna i *PULS Religion för grundskolans senare del* gör att man stannar till och tittar en extra gång – såg jag rätt och hur ska jag tolka det? Det oväntade kan leda till samtal om vad det t ex innebär att vara religiös, och att inte vara det. På flera ställen i boken finns intervjuer med svenska ungdomar från olika trosriktningar.

PULS Religion består av tre stora avdelningar: Att vara religiös – och att inte vara det, Religioner i världen samt Och allt det där andra, då? Till boken finns även en fyllig lärarhandledning.

Du kan läsa mer om *PULS Religion* på www.nok.se/puls

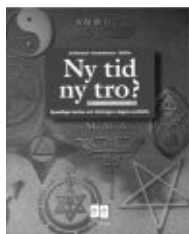
Författare: Lennart Göth, Katarina Lycken

PULS från **NATUR och KULTUR**

Religionskunskap för grundskolans senare del

Om du tror att du vet

Vilken är Sveriges största frikyrka? Varför har man inga sakrament inom Frälsningsarmén? Kan dominikanbröder få SAS-poäng?

KRISTEN TRO IDAG är en ny och viktig bredvidläsningsbok som ger en komplett bild av kristendomens Sverige. Inte bara Svenska kyrkan och de välkända frikyrkoförbunden,

utan också de nya rörelser som invandringen har bidragit till. Förutom fakta får man också möta människor och läsa om deras relation till sin kyrka.

Boken är ett naturligt komplement till den tidigare succén **NY TID NY TRO?** som nu har kommit ut i en ny utökad upplaga. Med båda böckerna visar du alla skiftningar i det religiösa landskapet i dagens Sverige.

Även om du visste att Katolska kyrkan är Sveriges största "frikyrka" så finns det mycket kvar att bjuda eleverna på. Det vet vi med säkerhet. Kristen tro idag utkommer våren 2004.

Religion för gymnasieskolan och komvux · Författare: Håkan Arlebrand och Kerstin Wallin
Läromedelsutvecklare: Ulf Wagner tel: 040-20 98 43 e-post: ulf.wagner@gleerups.se

Information och beställning: 020-999 333
info@gleerups.se · www.gleerups.se

gleerups
Lärare emellan